

Emlékezés Jancsó Benedekre.

Írta: *Kolosváry Bálint.*

Ennek a könyvnek célja az, hogy egyrészt örök igazságok mellett tegyen bizonyosságot, másrészt folytassa a tanítványok buzgó-ságával azt a munkát, melynek útjait és irányait Jancsó Benedek élete és szimbólummá nemesedett neve jelölte ki.

Örök igazság, hogy az igazi próféták elhivatottsága a magvetés; maga a magvető a termésnek, az eredményeknek learatását sohasem szokta megérni. Jancsó Benedektől nem vonta meg ugyan a Gondviselés, hogy eszméinek legalább csirábaszökkenését meg ne láthassa annak az új nemzedéknek körülötte való felsarjadásában, mely nemzedék törekvéseinek céljait Ő tőle vette át s ideáljait, munkaenergiáját rajongó szeretettel és ragaszkodással tette a magáévá.

Így telt be Rajta a kiválasztott embersorsoknak az a magasztos rendeltetése, hogy halála nem az elmúlásnak vált jelzőkövévé, hanem az életnek megújódását, szellemi és lelki értékeinek fennmaradását jelentette.

Jancsó Benedek különben is mindig a jövő számára dolgozott. Majd két emberöltőn keresztül ostromolta, ébresztette a magyar közönyt, hogy a nagyhatalmi állás délibábos dicsősége mögött lássa és értse meg az alattomosan felvonuló veszedelmeket. Lássa és értse meg, hogy az ezeréves ország alatt inog a föld s mélyében titkos erők készítik elő az alkalomra váró rombolásnak munkáját; ássák a sírgödört, melybe halottként a magyar Erdélyt akarják örökre eltemetni.

Valódi vátesze volt a tragikus sorsnak, mely ölbetett kezekkel érte utól nemzetünket; lassan közeledett felénk, bátortalan, óvatos lépteivel; jött az ellenség, minden percben készen arra, hogy riadva bújjék vissza sötét barlangjaiba s ámulva azon, hogy rettegve megtett útján a képzelt akadályok kártyavárként omlottak előtte össze.

Ma az, amiért Jancsó Benedek egy hosszú életen keresztül harcolt — elveszett. S akik az Ő nemes alakjának felidézett árnya

körül összesereglettünk, az elárvult és elárult hazának számkivetett fiai vagyunk. De egyúttal égőhitű, küzdelemre elszánt prozelitái is azoknak az eszményeknek, melyeknek fáradhatatlan, bár meg nem hallgatott hirdetője volt Ő, s híven az Ő nagy lelkéhez, nem veszteségeinket siratjuk, hanem a jövőért való munkát, a jövőbe vetett hitet és reménységet szolgáljuk és a jövő bizonyos győzelmét akarjuk az Ő példája és az Ő munkája nyomán előkészíteni.

Jancsó Benedek példája és munkássága az, amit, mint tanítványainak egyre gyarapodó tábora, új küzdelmeknek új fegyvereiként, új alkotásoknak alapvetéseként és új törekvések lelkeként hozunk és viszünk magunkkal az Ő félévszázadot meghaladott közéleti tevékenységéből a ránk következő jövőbe át. Hadd legyen az ő életét teljesen betöltő munkájának érdemi elismerése az, hogy tudása gazdag gyümölcsseit, lelkesedésének soha ki nem alvó tüzeit, törekvései kudarcokat nem ismerő, soha nem csüggedő energiáját, ügyszeretetének lángoló hevét és lelkének törhetetlen hitét — mint drága és szent kincset akarjuk a magunk lelkivilágának alkatrészeivé, éltartalmává átazonosítani, hogy az a nemzedék, melynek vállára sok évszázad együttes terhénél súlyosabb feladatokat hárított rá a Gondviselés: erős lehessen, mint Ő volt, meggondolt, céltudatos és fáradhatatlan, mint ahogyan azt az Ő élete minden perce, minden áldozatos munkája tanúsítja és tehesse magáévá az Ő bizó, az Ő nyugalmat nem ismerő harcos lelkét.

Élete minden munkájából refrainszerűleg szól hozzánk egy nagy gondolat. Ugyanaz, melyre Turán legnagyobb bölcse, Kong-fu-cse tanította az ő azóta sok ezredévet átélő nagy nemzetét.

„A fegyvereitől megfosztott nemzet nem vész el; a kenyérétől megfosztott nemzet nem vész el — hanem pusztá kezekkel, éhségtől gyötörve is kiállja a legegyszerűtlenebb harcot. De elpusztul és elvész az a nemzet, melynek fiaiból kiveszett a bizalom.“

Ez az erő, akarni és tennitudást, ez a reményt és hitet jelentő; ez a minden kishitűséget és kétségbeesést legyőző és embertársainkba, nemzetünkbe vetett bizalom, mely millió és millió lelket forraszthat össze egyetlen egységes nagy lélekké: ez adja meg Jancsó Benedek egyéniségének és félévszázados munkásságának azt a nemes és felbecsülhetetlen lényegét, melyet hálás szeretettel fogadunk Tőle mi, az ő követői és tanítványai, mikor mindazt, ami az Ő elméjének és kezének munkája, alkotása: a jelen értékeként akarjuk jövő boldogulásunk hasznára és biztosítására fordítani.

Dr. Jancsó Benedek életpályája a professzori hivatás keretei között indult meg és a megszakításoktól eltekintve, ezeken a kereteken belül a pancsovai főreáliskola tanszékétől kezdve a kolozsvár—szegedi egyetem katedrájáig voltaképp mindvégig meg is maradt. Külső fény, megkülönböztető kitüntetések ezt az életpályát nyomon nem kísérték. A professzori palást egyetlen dísze azonban a lelkiismeretes kötelességgel végzett munka öntudata és a derék emberek, a hálás tanítványok elismerése és szeretete annál bővebben osztályrészéül jutott. A tanítás és oktatás nemes hivatása Jancsó Benedeknél mihamar a kultúrpolitika problémáinak tanulmányozása felé mélyült el. Az a belső erő, mely szinte ösztönszerűleg hajtotta és terelte egy meghatározott, szorosan körülírott cél irányában: kettős volt. Egy csodálatosan kifejtett történelmi intuición, mely a részletek legkisebb részleteibe behatoló tárgyi tudással, a társadalmi élet legrejtettebb megnyilvánulásainak éles megfigyelésével kapcsolatban, mint a szeizmográf megérzi a távoli földrengések elvesző hullámait: úgy látta, úgy érezte előre a nemzetiségi törekvések súlyos alakulását s azokat a következményeket, melyek az ezeréves magyar állam egységét a lelki szakadozottságon kívül politikai és nemzetközi vonatkozásokban is megdönthetik. A másik erő, mely a soha nem fáradó munkára, a csüggedni nem tudó folytonos küzdelemre, a szóban és írásban való szakadatlan agitációra képessé tette: az az izzó, az a mélységes fajszeretet, mely a maga mindentátfogó egyetememes jellegével, partiálisan kialakult érdekektől és helyi viszonylatoktól függetlenül, a legtisztább és legnemesebb értelemben vett puritán önzetlenséggel az ő hamisítatlan erdélyi lelkéből sugárzott elő.

E két determináns tényezőnek hatása alatt Jancsó Benedek három egymással kongruens tevékenységi körben szerzett magának hervadhatatlan érdemeket és tett nemzetének, hazájának megbecsülhetetlen szolgálatokat. Úgy is, mint pedagógus, úgy is, mint kultúrpolitikus és főleg úgy, mint a román nemzetiségi kérdés tudományos irodalmi művelője s politikai és közigazgatási vonatkozásainak legkiválóbb, legalaposabb ismerője.

Mint pedagógus, négy évre terjedő miniszterelnökségi beosztásától eltekintve, 1907 augusztus haváig a katedrán működött. Előbb, mint a pancsovai m. kir. főreáliskola, majd a budapesti II. ker. kir. kath. főgimnázium, utóbb a budapesti VI. ker. állami főgimnázium rendes professzora. Az ifjú nemzedék közvetlen oktatásától és nevelésétől való megválása 1907-ben egy méreteiben

nagyobb és országos jelentőségű feladat betöltését hátrította rá, mikor is a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba „központi felügyelő“-ként berendeltetvén, gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi minisztertől egyúttal az iskolán kívüli szabadoktatás országos megszervezésére nyert megbízatást. Központi felügyelői minőségében és mint az Orsz. Közoktatásügyi Tanács előadója, ismételtén meglátogatta és ellenőrizte az erdélyi szász és román iskolákat, megalkotta a nemzetiségi népiskolák számára a magyar nyelvtanítás tantervét s az ő javaslatai, előmunkálatai alapján épült fel a szabadoktatás országos szervezete.

Még fokozottabbá és intenzívebbé vált hatásköre ebben a vonatkozásban akkor, midőn 1912-ben az Orsz. Szabadoktatási Tanács ügyvezető alelnöki állását töltötte be s egyre jobban gyümölcsöző s a gyakorlati életben mintaszerűen érvényesített munkásságának hovatovább gazdagodó eredményei elé csak a világháború kitörése állított mindinkább lebíratatlanabbakká váló akadályokat.

Rövid pár hónapra még, közvetlenül a gyászos emlékkü októberi forradalom kitörése előtt, 1919 január utolsó napjaiig vezette elnöki minőségben az Orsz. Szabadoktatási Tanács ügyeit, anélkül természetesen, hogy a háború alatti stagnáció mulasztásait pótolhatta volna. Az a fordulat azután, mely az úgynevezett „magyar népköztársaság“ és annak szellemi és lelki szülőtte, a bolsevista állami berendezkedéssel hazánk történelmébe a legszégeylenetesebb lapot írta be, Jancsó Benedeket is félreállította s szorosán vett aktív pedagógiai munkásságára rátette a zárókövet. Egyetemi professzúrája ugyanis, melyet hálás egyeteme az arany doktori diplomával is felékesített, inkább azt a közéleti férfit állítja már elének, ki a magasvonalú és egyetemes jellegű kultúrpolitikának volt hosszú évtizedeken keresztül egyik legnagyobb érdemű munkása és előmozdítója.

Ezen a téren nem volt egyetlen tudományos, irodalmi vagy társadalmi alakulás és megmozdulás, mely a magyar nemzeti érdekek védelmét tűzte ki célul maga elé s melyből Jancsó Benedek a maga derekas részét, mint elsősorban álló munkás, Istentől kapott tehetségéhez képest ki ne vette volna. Minket, erdélyieket, itt is elsősorban az ő tevékenységének erdélyi vonatkozásai érdekelnek. Ő szerkesztette a néhai boldogemlékezettű Rudolf trónörökös védnöksége alatt álló nagy vállalatnak, az „Oszták-magyar Monarchia írásban és képben“ Erdéllyel foglalkozó VII. kötetét; az ő társelnöksége alatt alakult meg és működött a „Magyar Társadalom-

tudományi Egyesület“, amely a magyar gondolat szinte már-már elkésett harcát és ösztönös védekezését jelképezte azzal a „Társadalomtudományi Társasággal“ szemben, mely az internacionalizmus és a magyar nép szellemétől oly idegen racionalizmus tanait a tudományosság leple alatt belevitte a közélet és a társadalom minden vonatkozásába s televény talajt készített elő oly csirák számára, melyeknek buja kelevényei a bukás örvényébe sodorták le. Jancsó Benedek kezdeményezte még a század elején a tusnádi székely kongresszussal azt a mozgalmat, mely a székelység gazdasági és kulturális felkarolására irányuló kormányakciót eredményezte; ott működött éveken át, mint főtitkár az Orsz. Magyar Szövetségben, mindig és mindenütt a magyar, főleg az erdélyi magyar ügyek hűségese szolgálatában.

De sem pedagógiai, sem általános kultúrpolitikai tevékenysége nem olyan becses és nem olyan maradandó — a mi egészen külön erdélyi szívünk és lelkünk szerint —, mint az a munkásság, melyet a román nemzetiségi törekvések tudományos kutatása, leleplezése és az ezzel kapcsolatos nemzetiségi politika terrénumán Jancsó Benedek kifejtett és ahol leginkább igazolta azt, hogy a messze jövő számára dolgozott és termelt oly értékeket, melyeket a mai és formailag véve visszaemlékezés jellegével bíró alkalommal, jövőnk megalapozásához és biztosításához alkalmas eredményekként kívánunk és akarunk felhasználni.

Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1892-ben Bukarestbe küldte ki Jancsó Benedeket, hogy a romániai iskolai és közművelődési intézményeket tanulmányozás tárgyává tegye. Ennek a tanulmányútnak eredménye — mely őt a román kérdés első szakértőjévé avatta — az a könyv, mely 1893-ban „*A dákoromanizmus és a magyar kultúrpolitika*“ címen két füzetben látott napvilágot. Egymást követték ezután cikkei — hosszú sorozatban —, melyek a replika pör, a memorandumpör s a román kultúrliga megalakulása alkalmával, mindannyi vész-tjós-ló mementó, próbálták a magyar közvéleményt és az irányadó körök figyelmét felhívni arra a veszedelemre, mely a magyar Erdély talaját és a magyarság évezredes hegemoniáját alapjaiban támadta meg és Cassandra ígéivel hirdették, hogy ezekben a közönségesen jelentékteleneknek tartott mozgalmakban hihetetlen feszítőerő rejlik, melynek okos és mérsékelt belpolitikával való levezetésre van szüksége, ellenesetben robbanáshoz és nemzeti katasztrófához visz.

Összes kormányaink közül egyetlen egy akadt csupán, melyet a hatvanas évek túlliberális nemzetiségi ideológiája nem vakított el s amely Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt szükségesnek látta a cselekvés mezejére lépni. Bánffy kormánya részben azzal, hogy módot teremtett Jancsó Benedek nagy közönséget tájékoztató s a magyar társadalom közönyét felrázni hivatott munkái megjelentetésére; részben pedig azzal, hogy a miniszterelnökségen a nemzetiségi ügyosztályt megszervezte s abba szakelőadóul Jancsó Benedeket rendelte be: megkezdte a magyar államiség intézményes védekezését a külföldről bőségesen táplált és a belföldön titkos gyökérszálakon messze és mélyre lenyúló államellenes propagandával szemben. Hogy ez a munka nem volt hiábavaló, hogy az „erős kéz“ politikája alkalmazásának a talaj egészen megfelelt: ezt mindazok, akik az 1895—1899 közti időszakot átélték: jól ismerik. Fájdalom, hogy az 1899. évi kormányválság, mellyel a magyar állami és társadalmi élet, valamint a magyar parlamentarizmus dekadenciája is gördülőbe jutott: az ország távoli, keleti részének, a magyar Erdélynek sorsdöntő óráit nem ismerte fel s a nemzetiségi ügyosztály feloszlásával a román nemzetiségi kérdést kormányzati politikájából könnyelmű gondatlansággal egyszerűen kikapcsolta.

A világháború rettenetes, kijózanító ökölcspásainak kellett bekövetkezniök, hogy a magyar politika a román kérdés megizmosodott és komolyan fenyegetővé vált rémével szemtől-szembe kerülhessen s önmaga és a magyarság létexistenciája védelmére most már fiainak életét és vérért hozza áldozatul.

A román betörés 1916. évi győzelmes visszaverése Jancsó Benedeket az ő igazi tevékenységének terére ismét visszahívta. 1917 júniusától kezdve egészen az összeomlásig a bukaresti osztrák-magyar katonai parancsnokság politikai osztályánál teljesített szolgálatot, mint nemzetiségiügyi szakelőadó s ez idő alatt végzett tanulmányairól két értékes irodalmi műve tanuskodik.

Közbevetve úgy ezekről a művekről, mint a Bánffy éra alatt közzétett munkáiról, melyek a magyar publicisztikai irodalomnak legkiválóbb termékei közé tartoznak: röviden bár, de meg kell emlékeznünk. Néikülök fogyatékos volna az a kép, melyet Jancsó Benedekről, a tudósról, magunknak alkothatnánk.

„Szabadságharcunk és a dako-román törekvések“ c. 1895-ben napvilágot látott tanulmánya több tekintetben egész későbbi irodalmi tevékenységére nézve alapvető jelentőségű. Arra törekszik benne, hogy egy lehetséges és eszközei használatában biztos nem-

zetiségi politika tudományos előfeltételeit teremtsen meg s meggyőzze a közvéleményt, hogy a román nemzetiségi kérdés a legsúlyosabb állami problémák egyike, mely egyáltalában nem azonosítható egy-néhány úgynevezett lelketlen agitátor bujtogatásaival s megoldása tekintetében az egyszerű közigazgatási funkciókat messze meghaladó feladatot állít a magyar államférfiak elébe.

Célja az, hogy a román nemzetiségi mozgalmak fejlődését megismertesse s kifejtse azokat a különböző okokat, melyek ezekre a mozgalmakra bármily tekintetből hatással voltak. Arra vállalkozik tehát, hogy az igazságtól vezérelt kutató munkáját végezhesse s a gyakorlati politika számára kész eredményeket, biztos anyagot szolgáltatasson.

Főműve a kétkötetes „*Román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*“ c. hatalmas munkájában tovább halad a megkezdett úton s a román nemzetiségi kérdés történet-politikai teljes monografiáját nyújtja avégre, hogy a gyakorlati politikus részére a kérdés történeti és elméleti alapjait, melyek nélkül a problema megoldása hiú igyekezet maradna, lerakhassa.

Felesleges ezt a könyvet részletesen ismertetnünk, a Tudományos Akadémia elismerő méltatása után, mikor azt tudományos jutalmainak egyik legtekintélyesebbjével koszorúzta meg. Felesleges — és azt kell mondanunk, hogy egyúttal fájó érzéseket is keltő. A napi sajtó szinte hozsannával fogadta, s azután mihamar elfeledte.

Ezreknek és ezreknek kellett volna nemcsak elolvasniok, de leszűrniök belőle egyúttal a majdnem dermesztő tanuságokat. Vészkiáltás volt ez a könyv és elhangzott a pusztában úgy, mint a sivatag eltévedt, szomjúságtól gyötört, de az élethez kétségbeesetten kapaszkodó vándorának utolsó sóhajtása. A földalatti munka pedig folyt tovább, s eredményeit ma egy megcsonkított ország, egy ezer sebből vérző nemzet katasztrófája hirdeti. A csapást, mely a magyar nemzetre lesújtott, szinte elviselhetlenebbé tette az a jó másféléves időköz, mely az 1916-i román betörés dicsőséges visszaverésével és a központi hatalmak impozáns győzelmével azt a hitet kelthette fel, hogy ez a kérdés egy félévszázadra legalább lekerült a napirendről. Csapataink Románia jó négyötöd részét megszállva tartották s Jancsó Benedeknek Bukarestben nyílt alkalmá arra, hogy „*Erdély és a nagyromán törekvések*“ (1918), valamint „*A román irredentista mozgalmak története*“ (1921) c. könyveihez az adatokat ellenségeink fészkeiben kutathassa fel s hozza napvilágra mindazt, amit a fanario-

ták ravaszsága és titkos diplomáciája a titkok sötétjével tudott hosszú időn át eltakarni.

Valami fájdalmas vonás húzódik végig ezen a két könyvön. Megjelenésük oly időben történt, mikor Jancsó Benedek elmondhatta már, hogy a miért élete legmunkásabb 36 évét áldozta fel: veszendőbe ment s az ő problémájára, a magyar Erdély biztosítására, megmentésére Trianon tette rá a pontot.

Elérte a legfájóbb csalódás, ami férfit és tudóst érhet. Férfit, aki lelke egész hitével csüngött a kítűzött életcélon és annak bukását kellett tehetetlenségre kárhoztatott szemtanuként végigszenvednie; — tudóst, aki a tudományos kutatások útján megállapított igazságok porbatiprását, beszennyezését látta s akinek, ha törekeny testében nem lakozott volna székely őseinek kiirthatatlan életenergiája, ha öreg szívében nem lett volna annyi nemes és magasztos idealizmus, annyi ifjú lelkesedés, mint amennyi generációk ifjaiban együttvéve sincs: magának is meg kellett volna talán semmisülnie.

Jancsó Benedeket azonban meg nem törve, sőt lázasan fokozódott munkakészséggel ismét ott találtuk a küzdelem, a reménytelennek látszott harc porondján — a békeelőkészítő bizottság erdélyi osztályánál; — kard helyett, mellyel ősei dolgoztak hajdan, tollal a kezében és annak az óriási anyagnak felmunkálásánál, melyet a kiküldött béke delegáció terjesztett a magyar igazság védelmében a győztes hatalmak elé.

Jancsó Benedek azonban mindig a jövő munkása volt. És ebből a szakadatlan, a jövőért való munkából egy nagy turáni gondolat, a pusztulás és a romok nyomán újra támadó új életbe, új feladatokba és azok megoldásának új lehetőségeibe vetett rendületlen bizalom, hit és bizonyos reménység sugárzik elő.

A román nemzetiségi kérdés apostolának el kellett hallgatnia, mert a nagy vitát ketté vágta, elnémította egyelőre a sors végzése. De ugyanakkor új kötelességek messzelátó perspektíváját tárta fel és Jancsó Benedek, mintha a földi életet kezdte volna újra ismét és nemkevésbé nagy és magasztos célok, a tőlünk elszakítottak lelki megváltása érdekében fogott hozzá a sziszifuszi munkának.

A trianoni békediktátum két és félmillió fajmagyart szakított el a nemzet testétől, — olyanokat egyen-egyen, akiknek más lenni, mint magyarnak nem lehet; akiknél a magyarság nem alkalmi állapot, hanem éppen olyan kényszerűség is, mint glóriás dicsőség. Ennek a két és félmillió magyarnak a kárhozát és a pokol minden szenvedése jutott osztályrészül. Bűnbakjai ők a följük kerekedett

idegen hatalom minden visszaélésének, mely visszaélésekből a „hódítók“ parvenü-társadalma és multnélküli állami önállósága táplálkozik. Szenvedő alanyai ők, egy gyökeréig romlott központi és vidéki igazgatás gyötrő igazságtalankodásainak; nem védi őket sem törvény, sem szokás, hiszen utóbbinak az az erkölcs volna az alapfeltétele, mely zsarnokaiknál hiányzik; életük, testi épségük, becsületük és önérzetük, kulturális igényeik és egyéni szabadságuk, vagyonuk, gyakran az utolsó falat kenyérig szakadatlan ostrom és támadás tárgya; ifjúságuk lelkét és érzéseit minden fondorlatos eszközzel mérgezik és mételyezik; intelligenciáját üldözik, szellemi haladását akadályozzák és reszketve a félelemtől, hogy valamikor a visszatörlés napja is bekövetkezhetik; kétségbeesett konoksággal irtják és pusztítják a kényük-kedvükre kiszolgáltatót nemzetiségi kisebbségeket. Elsősorban pedig a mi magyar testvéreinket.

A „nagy“ magyarság kezéből kiesett a kard; összekötözött karjaival feléje sem nyúlhatott. Az országot megfosztották az anyagi erők leggazdagabb természeti forrásaitól. Nem maradt semmi igazi hatalom birtokunkban, mint az az egyetlenegy, melyet azonban egységes, meg nem osztott lelkű nemzet őrizhet meg csupán: megmaradt — ha egyek és erősek és elszántak leszünk hozzá — az újrafelemelkedés szent akarata. Az az akarat, mely minden percet és minden tettet a szívós, céltudatos munkára áldoz, hogy ez a munka erőnek, tekintélynek, gazdagságnak és hatalomnak lehessen forrásává; hogy ezt a munkát a legnemesebb értelemben vett irredentára — a mi elszakított, szenvedő testvéreink redempciójára, megváltására fordíthassuk és érvényesíthessük. Nincs elzárva annak lehetősége, hogy sorsukat a mi erőnk és a mi akaratunk révén tűrhetőbbé, létüket biztosabbá, jogaikat a ma még hazug papirokmányokból valóssággá tehessek. Elszakított testvéreink megváltása magába öleli végső következményeiben azt is, amire mindig gondolunk, ami nélkül, ha nem foglalnók reménységeink bűvös körébe, talán élni sem lehetne a megcsonkítottság szörnyű állapotában; — magába öleli azt, amit isteni igazságként imádunk; — magába öleli az ezeréves integer Magyarország szent eszméjét.

Jancsó Benedek egy 1928 tavaszán, a Mikes Irodalmi Társaság szegedi ülésén tartott előadásában fejtette ki, hogy ez a redempció az ő új életcélja, melyért a Gondviselés adta még hátralévő éveit és munkabírásának utolsó erőfeszítéseit is maradéktalanul akarja felajánlani. Mi, az ő erdélyi honfitársai, akiknek gyenge lelkét hányszor, de hányszor elborítják a Királyhágóntúlra való hazagondolásnak

késérő pillanatai: annak a nagy lelki revelációnak hatása alatt, amit a Jáncsó Benedekre való visszaemlékezés jelent, — fogadalmat teszünk az Ő felidézett szelleme előtt, hogy minden erőnkől és minden akaratunkkal az Ő életcéljának munkatársai, fenntartói és harcosai fogunk lenni. Első, szerény bizonyosága legyen ennek a fogadalomnak ez a könyv, melyet a „*Jáncsó Benedek-Társaság*“ névadója iránti hálás tisztelettel és kegyelettel bocsát a Csonka haza Erdély iránt érdeklődő társadalma elébe.

Jancsó Benedek Bukarestben.

Írta: *Gagyi Jenő.*

Atábori postán 1917 május végén terjedelmes levelet kaptam Jancsó Benedektől a megszállt Bukarestbe. Közölte, hogy a hadseregfőparancsnokság és a magyar kormány között végre elintézték az ő bukaresti kiküldetésének formáságait s most már indulhat Bukarestbe, hogy az erdélyi románság irredenta mozgólódásainak bukaresti szálaít kibogozgassa; kiküldetése nincs határidőhöz kötve, a végzendő munka természetéhez képest huzamos időt vesz igénybe, tehát egész otthonosan kell berendezkednie a román fővárosban. Huszonkét esztendeje nem járt már ott, nem ismeri különösen a háború okozta újabb viszonyokat s így legalábbis a kezdő időben hivatalonkívvüli támogatásra van szüksége. A hadseregfőparancsnokság a *Palló* János vkb. százados parancsnoksága alatt álló cs. és kir. hírszerző állomáshoz osztotta be, melynek politikai osztályát akkor én vezettem. Vele jön *Ajtay* József dr., pénzügyminisztériumi titkár (ma nyugalmazott közigazgatási bíró), aki az irredenta mozgalmak gazdasági vonatkozásait fogja mint szakember kutatni. *Ajtay* is a mi hivatalunkhoz lesz beosztva, tehát kéri, hogy az ő elhelyezéséről is gondoskodjam. Azért nem indulnak rögtön, mert a szabadlíceumban március 6-tól 27-ig tartott előadásait — Erdély és a nagyromán aspirációk — készíti egy tízives kötetben kiadásra, de egy-két napon belül teljesen meglesz ezzel a munkával s pontos érkezését táviratilag jelzi majd.

Érthető örömmel vártuk a szakemberek megérkeztét. Az erdélyi és romániai románság a rendes kultúrkapcsolatokon túlmenő érintkezését, különösen a román hivatalos szervek pénzbeli támogatásának bizonyítékait eddig is kerestük, de kevés eredménnyel. Nem voltak szakembereink és nehezen mozoghattunk.

Napról-napra jobban éreztük, mennyire eredménytelen az a munka, amelyet végezni akartunk, mert a szakemberek hiánya mellett egész személyzetünket jóformán a katonaszökevények felkutatása foglalta le. Ezalatt bőven volt alkalmuk az érdekelteknek,

hogy a kompromittáló anyagot megsemmisítsék. Legtöbb ilyen írásbeli bizonyíték lehetett a Kultúrliga irattárában, ennek az irattárnak jórészt azonban a kiürítés előtti nap az erdélyi szökevények kihordták az udvarra és elégették. Mi már csak nagyon kevés irathoz juthattunk.

Végre megérkezett a régvárt távirat, jelentve, hogy június 5-én érkezik Jancsó és Ajtay. A pályaudvaron vártam őket s vittem nagy diadallal előre kiutaltatott lakásaikra. Jancsónak saját eddigi szobámat adtam át, egész közel a hivatalhoz, a Strada Mihaileanu 15. szám alatt Russu erdélyi gyógyszerész házában, akinek felesége nagyszebeni szász asszony volt, szolgálói pedig székelyek. Ahogy lepakolózott, mentünk Pallóhoz jelentkezni, aki teljesen rám bízta a szakértők hivatalos elhelyezését és munkájuk segítségét. Rekkenő hőség volt ekkor már Bukarestben. Hivatalunk ablakai délre nyíltak s olyan hőség volt a helyiségekben, hogy közép-európai ember alig tudja elképzelni.

A keleteurópai idő úgyis egy órával előbb van a mienktől, a németek azonban még egy órával előbbre vitték nyári időszámítás címén s ezzel elértük azt, hogy legalább délelőtt egy ideig lehetett szellemi munkát végezni a hivatalokban, mert a mi időszámításunk szerint hat órakor kezdtük a hivataloskodást és kilenckor már félbeszakítottuk. Attól kezdve az ebédig rendesen kocsikáztunk Jancsó Benedekkel. Civilember nem használhatott még bérkocsit Bukarestben, mert minden kocsit a katonaság foglalt el. Ezek a kocsik közelről sem hasonlítottak a híres bukaresti „birzsákhöz“, a fekete, gyönyörű orosz lovaktól vont, bársonypárnás hintókhöz. A kiürítéskor a jó lovakat elvitték s csak a legszánalmasabb gebék maradtak nekünk. Az én hivatali kocsim egyik lóva majdnem kétszerakkora volt, mint a másik, a kocsi ülése össze-vissza volt szakadva, de mégis csak fogat volt és lehetett rajta járni.

Ezzel a két felemás lóval poroszkáltunk utcáról-utcára látni-valókat keresve. Kerestük azt a Bukarestet, amelyet még ő ismert a kilencvenes évek elején s nagyon boldog volt, amikor rábukkantunk valami olyan házra, sarokra, melyre vissza tudott emlékezni s amely nem változott azóta.

Ebédre a szegedi kórház étkezőjébe jártunk. Az első csapásra meghódított itt az öregúr mindenkit. Néhány fiatal orvos és gyógyszerész a tilalom ellenére kicsempészte feleségét ápolónői ruhában s az ebédek és vacsorák úri női társaságban vidáman teltek el, utánuk pedig nem hiányzott a zenei élvezet sem.

Ebéd után Jancsó Benedek régi szokása szerint aludt otthon egyet s aztán négy órakor jött a hivatalba, mely hét utánig működött. Nyolckor mentünk vacsorázni s minthogy ez az idő számításunk szerint még csak hat óra volt, vacsora után a szabad ég alatt nappali világításnál olvasgathattuk el a pesti lapokat, melyeket a szegediek tábori posta útján járattak. Azután jött a nap legkellemesebb része, a már enyhébb esti levegőn a gyalogséta összevissza az utcákon, kültelkeken. Éjjelig is elsétálgattunk kettesben és elbeszélgettünk a kerek földön mindenről. Több mint tizenhat esztendeje már elég sűrű érintkezésben voltunk, különösen nyaránként Szovátnán sok mindent hallottam tőle, de szívét igazában csak ezeken a bukaresti sétákon öntötte ki előttem. Elbeszélgetett családjá történetéről, gyermekkoráról, rokonságáról, iskolai éveiről, tanulmányairól, tanári munkájáról, politikai működéséről, feltárta a multat, meghánytuk-vetettük a jelen helyi apró-cseprő problémáin kívül a már harmadik éve tartó háborút, a jelen világpolitikai helyzetét s az elképzelhető jövőt. Nem volt optimista, de ilyen sötét jövőt, mint amilyen bekövetkezett, mégsem mert álmodni.

Ez volt rendes lefolyása napjainknak hivatalban és hivatalon kívül. Rendkívüli eset volt, amikor kedvet kapott ő is a házkutatásokon való részvételhez. Az elmenekült erdélyi izgatók levelezéseit, könyveit vizsgálhattuk át sorra padláson, pincében, sokszor a földből kellett kiásni s a piszkos ládától és poros iratoktól nyakig maszatosak lettünk. Micsoda boldogan vágott zsebre egy-egy kompromittálóbb levelet, mely bizonyítékul szolgált tervezett nagy munkájában a bukaresti kormány és az erdélyiek összeköttetéséről. És milyen nehezen lehetett aztán visszakéregetni tőle, ha a hadbírósnak egy-egy konkrét perben szüksége volt arra az iratra!

A legnagyobb hőségben végre nagyszerű hűvös helyet találtunk a további munkákra, úgy, hogy ebédig dolgozhattunk. A németek hozzájárultak, hogy a közoktatásügyi minisztérium irattárát át vizsgálhassuk. Ezt az irattárat még a megszállás előtt maga a minisztérium átszállíttatta a Casa Scoalelor épületének földalatti helyiségeibe. Magát az épületet a németek hadikórháznak rendezték be. Szekérszámra volt a cementes pincehelyiségekbe lehajigálva a sok százezernyi irat s ezeket rendeztettem néhány önkéntessel. A már oszlopokba felállított anyagot vizsgáltuk át azután hármásban. Ekkorára ugyanis sikerült a magyar kormány és a hadsereg főparancsnokság útján szolgálattételre osztályunkhoz rendeltetni Győrffy István dr., nemzeti múzeumi tisztviselőt. Az önkénteseket rövid

úton szedegette össze a hadsereg főparancsnokság és küldte Bukarestbe távirati kérésünkre. Némelyiket a frontról vagy menetzászlóaljából szedték ki. Intelligens erdélyi oláh tanárok, egyetemi hallgatók voltak, akik csakhamar otthonosan mozogtak a városban és politikai szolgálatokra is lehetett őket alkalmazni.

Sok érdekes anyagot összeszedtünk ezekben a pinchelyiségekben és szállítottunk el hivatalunkba. Nagy baj volt azonban az, hogy tele volt a város az elmenekült oláh kormány kémeivel, különösen asszonyokkal, akik minden lépésünket lesték. Amikor rájöttek, hogy a kultuszminisztérium irattárát vizsgálgatjuk, megkezdtek ellenintézkedéseiket s az épületben elhelyezett kórház német személyzetét rávették az oda beosztott helyi ápolónők útján, hogy ezt a munkát a lehetőségig megzavarják. Hiába zártuk le az ajtókat, a bakák beütötték az ablakot, lemásztak a földalatti helyiségekbe, a már összeszedett iratcsomókat széthányták, otthagytak házikabátjainkat ellopták. Parancsnokunk, Palló százados hetekig járt a különböző német parancsnokságokra, panaszkodott, tiltakozott, Bécsset is fellármázta, de minden hiába volt, a tetteseknek soha nem lehetett nyomára jönni.

A mi hivatalunk közben kezdett lassankint olyan panaszirodaféle is lenni, amelyhez a legelképzelhetlenebb ügyekkel fordult különösen a külvárosi lakosság. Velünk tudtak anyanyelvükön beszélni, mi meghallgattuk panaszait s néha egyet-mást tudtunk is segíteni. Sikerült jóvátenni egyéni igazságtalanságokat, megfékezhattunk egy-egy hatalmaskodó kiskirályt, visszajuttattunk jogtalanul elrekvirált holmikát a földhözragadt szegény családoknak. Lassankint nagyon is szegény kezdett lenni Bukarest népe a hosszú ideig tartó megszállás alatt. Rengeteg családnál a férj maga menekült el, mint katona Moldvába s felesége a gyermekekkel ottmaradt. Keresetük nem volt s amint a nyomor beköszöntött, s ennek folytán az elkeseredés is egyre nőtt Bratianuék ellen, mert az országot ilyen háborúba vitték bele, politikai szolgálatokkal akart mindenki keresni valamit. Hivatalunkban egymást érték az ajánlkózások udvarhölgytől lefelé mindenféle társadalmi osztályig. Mindenki kémkedni akart, mindenki titkokat jött elárulni, s ha véletlenül nem tudott titkokat, hát a színes keleti fantáziával gyártott néhányat, remélvén, hogy valami pénzhez jut általa.

A pátriárkakülséjű Jancsó Benedek természetesen élénk feltűnést keltett, mint egyedüli civil a sok nyüzsgő katona között. Koránál és civilvoltánál fogva ő benne kezdett összpontosulni a

sok ajánlkozó bizalma. Ő hozzá fordultak protekcióért, mert mindenkit békésen és nyugodtan meghallgatott, nem zavarta ki a sok ajánlkozót, hanem feljegyezte, amiket mondtak. Néhanapján szólt is egy-két szót némelyik érdekében, de általában ő és munkája „külön állam volt az államban“, bele nem szólt volna soha semmiféle katonai működésbe. Csak azt szerette nagyon, ha nyitva maradt szobám ajtaja s hallgathatta a tárgyalásokat, melyeket egy-egy makacs kémjelölttel folytattam. Megállta kacagás nélkül, akármiféle szemmel látható vaskos hazugságokat próbált is elhelyezgetni az illető. Közbenjárást soha semmiféle politikai ügyben nem vállalt, akárhogy hízelegtek is neki ezek az úrhölgyek, csak kijelentette rendületlen nyugalommal, hogy neki semmiféle politikai ügybe nincs beleszólása, ő kizárólag azért jött, hogy a bukaresti nők erkölcsére ügyeljen, nehogy a katonák elcsábítgassák őket. A szép, hófehér öregúr olyan mennyei komolysággal adogatta be ezt a mesét az erkölccsel rendesen hadilábon álló ajánlkozóknak, hogy lassankint messziről elkerülték, nehogy megakadályozza az esetleg létrejöhethető jó viszonyukat a katonasághoz. Volt még olyan kliense is, aki azt kérte, választassa el a férjétől, mert az durva és részeges ember s roppant csodálkozott rajta, hogy még ennyit sem tudnak megtenni a katonák, holott most ők az urak a városban.

Volt az öregúrnak egy saját külön foglya is: *Pap László* vagy *Vazul*, szatmármegyei görögkatholikus napszámos, egy hóbortos hosszú katonaszökevény, aki a semlegesség idején valami kültelki egyesületet szervezett magához hasonló alakokból. Az egyesület célja az volt, hogy Romániát a központi hatalmak elleni háborúra rákényszerítse. Volt vagy huszonöt tagja, akik fáradozásuk fejében időnként egy-egy kis borraalót kaptak hol *Bratianu* kormányügynökeitől, hol a háborús pártnak vezérétől, *Filipescu Miklós* volt hadügyminisztertől. Minthogy mindnyájan magyar alattvalók voltak, a katonai ügyészség nagy dolgot csapott az esetből. A tagok mind elmenekültek, csak az elnök, *Pap László* maradt Bukarestben.

Még a tél folyamán elfogtuk s ott ült a katonai kaszinóból alakított vizsgálati fogházban a többi politikai fogollyal együtt. Ezek nagy részét végre tavasszal internálták a németek Bulgáriába, a nőket pedig a Bukaresttől nem messze fekvő casereai kolostorba. *Pap Lászlóról* azonban kijelentették, hogy bolond, akit nem lehet komolyan venni s átadták az osztrák-magyar hadseregnek. Minthogy féllábára sántított, katonának nem lehetett besorozni, ezért hadtáparancsnokságunk vette kezelésbe. Hivatalosan mint fogoly szere-

pelt, de nappal az udvart separtették vele és a konyhán dolgoztaták. Jancsó a különböző irredenta egyesületek ügyeinek vizsgálata során eljutott igen hamar ehhez az egyesülethez is s amikor megtudta, hogy annak elnöke itt van, sőt hogy hónapok óta kínálgatják a különböző hatóságok egymásnak, azt az óhajtását fejezte ki, hogy szeretne az illetővel beszélni az egyesületről.

Pap Lászlót rögtön beidéztettem s egy fegyveres őr vétív mellett másnap reggelre beszállította kihallgatásra. Ugyancsak írás mellett továbbadtam Jancsó bácsinak, hogy hallgassa ki, foglalkozzék vele, ameddig tetszik. Ettől kezdve Pap László állandó alak lett hivatalunkban. A kihallgatásokat roppant szerette, mert az öregúrtól cigarettát kapott s nem kellett sepergetni és a konyhát mosni. Előbb csak szóbelileg referálgatott, aztán nekiállt emlékiratait összeállítani. Hosszú, meztelen lábait a fél szobán végignyujtva üldögélt egy kis asztalnál a Jancsó szobájában és költött napszámra. Mert amiket összeírt ez a két-három diákiskolát végzett kótyagosfejű ember, az igazán költemény volt. Visszaemlékezéseit a szatmári katolikus gimnázium egyik paptanára elleni támadásokkal kezdte meg, aztán lassankint belemászott a japán-orosz háború politikai kulisszatitkai és az ifjútörök forradalom rejtelméi közé. A hadtápparancsnokság börtöne a város másik végén volt a vasuti állomás mellett, így hát ebédre nem lehetett visszakísértetni. Az őrt elbocsátottam s foglyát ettől kezdve Jancsó bácsi személyesen őrizte. Délben lement vele s pénzt adott, hogy az vegyen valamit egy közeli kis boltban, aztán ráparancsolt, hogy feküdjék le a szőnyegre s aludjék egyet, míg ő visszajön. Pap László hol aludt, hol nem, elbeszélgetett hivatalszolgának kirendelt bakáinkkal, aztán délután folytatta költői munkálkodását, este pedig ráparancsolt szigorú vizsgálóbírája, hogy menjen vissza a börtönbe és írassa alá s reggel hozza el azt az írást, amelyben tanúsítják, hogy csakugyan a börtönben hált.

A vádlott lassankint vérszemet kapott a jó bánásmódtól és elkunyorált egy pár cipőt is Jancsótól, mert igen égette talpát a bukaresti utcakövezet. Az öregúr az étkezőből eszközölt ki neki maradékokat s Pap László lassankint ott is benfentes lett; benfenteségének eredményeképp pedig beállt a húscsempészek közé s a börtön helyett éjszaka a falukra rándult ki húst szállítani. Egy szép nap aztán tekintélyes összegű kölcsönt kért az öregúrtól, hogy üzletet nyisson belőle. Megjegyezte, hogy egyébként is ő már annyira leleplezést írt, hogy honoráriumképen is megkaphatná ezt az össze-

get. Erre aztán dühbejött Jancsó, összeszidta, kikergette s utána kiabált, hogy ha még egyszer be meri tenni oda a lábát, a szolgálkkal dobhatja ki.

Pap László el is ment örökre. Ellenben a hadtápparancsnokság rájött, hogy hiányzik egy fogoly s követelni kezdte rajtam. Végre is úgy oldottuk meg a dolgot, hogy átiratilag értesítettem a hadtápparancsnokságot, hogy Pap Lászlót, miután ügye kivizsgáltatott, egy fogolytranszportba osztva átkísértettük Brassóba a hadbíróshoz. Szerencsére volt is ezek közt egy Pop Gergely nevű katonaszökevény s a hadtápparancsnokság ennek vétívét el is fogadta Pap László helyett. Több fogolyról azonban hallani sem akart azután Jancsó Benedek, akárhogy kecsegtettük is mindenféle érdekes adatokkal.

Bukarestben eddig két lap jelent meg a megszállás alatt, a hivatalos Bukarester Tagblatt és oláh kiadása, a Gazeta Bucurestilor. Mindkettőt reggelenként lelkiismeretesen elolvasta. Nyár felé azonban Stere Constantin egyetemi tanár, a ma is szereplő neves besszarábiai politikus megkapta az engedélyt, hogy Lumina címmel napilapot adhasson ki. Ezt már nem hivatalosan szerkesztették és fordították németből s így jobban is terjedt. Stere akciót kezdett, hogy detronizálják a Hohenzollern-családot és a magyar József főherceget ültessék az oláh trónra. Jancsó Benedek rögtön tiltakozott ez ellen a terv ellen s kifejtette, hogy Stereék egyszerűen úgy akarják létrehozni az összes románok egyesítését, hogy Romániát csatolnák hozzá a monarchiához addig is, míg a monarchia keleti felét szakíthatnák hozzá Romániához. Terjedelmes tanulmányt írt erről a kérdésről s elég bajunk is lett emiatt, mert voltak olyan politikai körök, melyeknek az eszme nagyon tetszett és rossznéven vették, hogy a Bécsnek kedves megoldást a magyarok el akarják gáncsolni.

Másik nagyobb munkája volt az első nyáron az a hivatalos jelentés, amelyet az eddig átnézett irredenta anyagról készített megfelelő magyarázatokkal. Ezt is továbbítottuk szolgálati úton s Bécsben és Budapesten is nagyon meg voltak vele elégedve. Határozottan hozzájárult a jelentés sikere hivatalunk tekintélyének emeléséhez.

Sajnos, a helyi német körökkel a különben is feszült viszony egyáltalában nem javult, sőt rosszabbodott. Most, hogy nagyobb-számú és megfelelő személyzete volt a hivatalnak, felderítési és rendőri téren kezdtük túlszárnyalni a német rendőrséget, melynek hivatalosan csak egyik osztálya voltunk. Ha eddig csak kelle-

metlenek voltunk nekik, most egyszerre vetélytársak lettünk s nem tudták megbocsátani, hogy egy-két romániai dolgot ők csak Berlinből tudtak meg hivatalosan, ahova Bécsből került a mi jelentésünk alapján. A feszült viszonyon valahogy segíteni kellett és segítettünk is, ha elvi alapon nem lehetett, hát személyin. Volt egy kedves tanítványom, egy Ausztriában előkelő pozícióban lévő százsz, aki már a béke idején erős kapcsolatokba került németországi körökkel. A katonai szolgálattól hivatalból fel volt mentve, de rávettem, hogy jöjjön el úgynevezett Zivilkommissárnek. A gazdasági törzsnél levő polgári szakemberek is ezt a címet viselték és valami egyenruhát is állapítottak meg részükre.

Parancsnokunk, Palló százados aztán kijárta a hadseregfőparancsnokságnál, hogy ezt az urat hozzánk beosszák, s aztán ő vette át az összes kijárásokat és társadalmi kapcsolatok fenntartását a németeknél. Mikor odajött, már volt néhány ismerőse a német tisztikarban s lassankint jóviszonyba került a többivel is. Az ő személyes érintkezése révén nagymértékben csökkentek, sőt időnként egészen meg is szűntek az eddigi súrlódások. Ő honosította meg azt a rendszert, hogy időközönként egy-egy érdekesebb tudomásunkra került hírt egy nappal előbb kéz alatt közölt a német rendőrség vezetőjével, úgy, hogy azok rögtön jelenthették saját munkájuk eredményeként Berlinbe és learathatták érte a dicsőséget. Alkalmazta a németek egy-két politikai ügynökét is, úgy, hogy ezek révén állandóan tájékoztatva voltunk a német rendőrség belső életéről. Így sok mindennek elejét vehettük, ami tájékoztatlanság esetén csak újabb ellentétekre vezethetett volna.

Jancsó Benedek éppen ezekben a napokban, amíg ez az átalakulás tartott, nem volt Bukarestben. Nagy jelentésének elkészítése után kétheti szabadságot kért, hogy hazamenjen egyik leányának esküvőjére. A két hét alatt három levelet írt Budapestről, tájékoztatván bennük a budapesti hangulatról, kérdezősködve a mi munkánk további folyásáról. Maig is azt hiszem, bár soha nem beszélt róla, hogy ezt a szabadságot különösen a Stere-féle perzsonáluniós terv meghiusítására használta fel.

Amikor visszaérkezett és valóságos diadalmenetben vittük be a pályaudvarról, jelentékeny változások várták. Mindenekelőtt nem a szegediekhez jártunk már kosztolni, hanem saját étkezőt állítottunk fel, külön tiszti és altiszti detektívi szobával. Helyiségül egy gyönyörű emeletes villát kaptunk meg a magyar katolikus elemi iskola utcájában, a Strada Scaunéban.

A ház egy Stoicescu nevű liberális nagyságé volt, aki Bratianuék környezetének egy hölgyét vette el s a hozományból igazi nagyúri palotát építtetett díszteremmel és egyéb látványosságokkal. Ebben a díszteremben nyitottuk meg szeptemberben saját külön étkezőnket. Gazdasági melléképületek is bőven voltak s rögtön megkezdtük a disznóólak és baromfiudvar megtöltését is, hogy tartalékunk legyen a jövőre. A beszerzés nem volt éppen könnyű, de a már említett szász bajtárs megérkezte folytán szabadultam a hivatalos ügyek egy részétől s így ráértem az étkezdét berendezni. Igen ügyes segítség akadt egy káplárban, aki a civilben Budapest legelőkelőbb szállójának volt titkára. Ezzel, egy magyar mészárosal s egy-két katonával indultunk neki teherautón a vidéknek.

Nekiindultunk toronyirányában s írásaink szerint katonaszökevényeket kerestünk. Ha egy faluba beérkeztünk, az autó véletlenül rögtön elromlott, mi kiszálltunk, a soffőr a gép alá feküdt és elkezdett kegyetlenül kalapálni. A falu rögtön kigyúlt csudát látni. Természetesen megjelent a puskás öreg német népfölkelő is. Tudomásul vette, hogy katonaszökevényt keresünk, de megnyugtatót, hogy az ő falujában rend van, ott semmiféle idegen nem bújkál. Amíg a tárgyalás és a kalapálás tartott, a mészáros és a káplár meg egyezett egy-két gazdával, hogy estére majd visszajövünk, az autó kívül marad a falun a kertek alatt, ők valami madárhanggal jelt adnak s akkor jöjjenek ki az illetők, akiknek eladni való állatuk van, hogy berakodhassunk. Természetes, rögtöni készfizetésért. Mint-hogy a németek csak rekvirálási bonnal fizettek mindenért, ajánlatunk viharos helyeslésre talált.

Estig kóboroltunk össze-vissza a nagy pusztán s meglátogattunk néhány ismerős bérlőt, birtokost. A zöldséget, gyümölcsöt és egyéb tilalom alá nem eső dolgot összevásárolgattunk, lőttem egy rakás vadkacsát egy nádasban s aztán estére visszaindultunk.

Jancsó bácsi egyszer velünk tartva megismerkedett így az itteni falusi étellel is, mely egészen más, mint a magyarországi. A paraszt még valóságos rab volt, annak is tekintette magát, a télen felszedett kölcsönöket dolgozta le egész nyáron robotba. kalyibái ágakból vannak fonva és agyaggal betapasztva, a füst ott szivárog ki, ahol lyukat talál. A vatafok (kasznár) elmagyarárgatták ezt a külterjes gazdálkodási módszert, kivezettek egy-egy cserényhez, ahol a juhnyájak legeltek, megmutogatták a faekéket és tövisboronákat, népdalokat énekeltek el a cselédasszonyokkal, hosszú ostorral zavarták el időnként a nyomunkban loholó gyerek- és